

מלאכת קושר ומלאכת מתיר

הקדמה

בשבת (עד): נאמר: "קשירה במשכן היכא הוא? אמר רבא: שכן קושרין ביתדות אהלים. - א"ל אביי: ההוא קושר על מנת להתיר הוא! אלא אמר אביי: שכן אורגי יריעות שנפסקה להן נימא קושרים אותה. - אמר ליה רבא: תרצת קושר, מתיר מאי איכא למימר? וכי תימא: דאי מתרמי ליה תרי חומי קיטרי בהדי הדדי, שרי חד וקטר חד - השתא לפני מלך בשר ודם אין עושין כן, לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא עושין! אלא אמר רבא ואיתימא רבי עילאי: שכן צדי חלזון קושרין ומתירין". ופירש"י: "קושר על מנת להתיר הוא - וכי האי גוונא פטרינן ליה לקמן, דתנן: כל קשר שאינו של קיימא - אין חייבין עליו. בהדי הדדי - בשני חומין זה אצל זה. שרי חד - לאחר אריגתן מתיר האחד, מפני שבולטין ונראין. וקטר חד - כלומר: מניח כמו שהוא. השתא כו' אין עושין - שכשמתירו נראה הנקב ביריעה, שחוטיה היו כפולין ששה, והיו גסין, ומתחלה היו זרזיזין בכך, וכי מתרמו לה תרי קיטרי - קושרין האחד ונותקין החוט השני מלמטה ולמעלה, ומספקן בחוט ארוך, וקושרין למעלה ולמטה, ואין שם שנים קשרים סמוכין. קושרין ומתירין - שכל רשתות עשויות קשרים קשרים, והן קשרי קיימא, ופעמים שצריך ליטול חומין מרשת זו ולהוסיף על זו - מתיר מכאן וקושר מכאן". וממה שנאמר "ההוא קושר עמ"נ להתיר" יש ללמוד שכל קשר שאינו עשוי לעולם אין חייבים עליו.

- ומעתה קשה על רבא (ע"פ פירש"י): הרי אם צדי חלזון מתירים את הקשרים מידי פעם – אין זה קשר קיימא ופטור! ואפשר לתרץ קושי זה לתרץ בשתי צורות:
- א. לדעת רבי יוסה בירושלמי¹ (שבת פט"ו ה"א): "מה קשירה היתה במשכן? - שהיו קושרין את המיתרים. - ולא לשעה היתה? אמר רבי יוסה: מכיון שהיו נוסעין וחונין על פי הדיבר - כמי שהיא לעולם. אמר רבי יוסי בי רבי בון: מכיון שהבטיחן המקום שהוא מכניסן לארץ - כמי שהוא לשעה! אמר רבי פינחס: מתופרי יריעות למדו. נפסק - היה קושרו. חזר ונפסק, לעשותן קשרים קשרים - אי איפשר, אלא חזר ומתיר את הראשון".
- ב. שהוא מתכוון בקשירתו שיהיה לעולם, אך לפעמים שולי הרשת נקרעים, או שצריך להגדיל את הרשת, ומתיר את הקשרים לשם כך.

¹ שמשמע שזוהי דעת רבא (הראשונה) בבבלי. אך ר"י ב"ר בון דוחה דעה זו (כדברי אביי).

וקשה מדברי הירושלמי (שם): " מה קשירה היתה במשכן? - שהיו קושרין את המיתרים. - ולא לשעה היתה? אמר רבי יוסה: מכיון שהיו נוסעין וחונין על פי הדיבר - כמי שהיא לעולם. אמר רבי יוסי בי רבי בון: מכיון שהבטיחין המקום שהוא מכניסן לארץ - כמי שהוא לשעה! אמר רבי פינחס: מתופרי יריעות למדו. נפסק - היה קושרו. חזר ונפסק, לעשותן קשרים קשרים - אי איפשר, אלא חוזר ומתיר את הראשון². אמר רבי חזקיה: התן חייטא אומנא מבלע תרין רישיה, והיידא אמרה דא³?! דאמר רבי יוסי בן חנינא: מאורגי יריעות למדו⁴! מה טעמא? 'ארך היריעה האחת' - כדי שתהא כולה אחת⁵: נפסק - היה קושרו⁶. מכיון שהיה מניע לאריג - הוה שרי לה ומעיל לה⁷! - מדוע לא קיבל רבא את דברי אביי (שהם דברי הירושלמי), שהרי הירו' שם מתרין שאלה זו! ואולי י"ל שבומן רבא עדיין לא ניתן התירוץ (שרבי חזקיה היה בדור רביעי בא").

על איזה קשר חייבים?

דעת רש"י וסיעתו

שנינו בדף (קיא:): "ואלו קשרים שחייבין עליהן: קשר הגמלין, וקשר הספנין, וכשם שהוא חייב על קישורין - כך הוא חייב על היתרן. רבי מאיר אומר: כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חייבין עליו". ועל כך נאמר בתלמוד: "מאי קשר הגמלין וקשר הספנין? אילימא קטרא דקטרי בזממא, וקטרא דקטרי באיסטרידא - האי קשר שאינו של קיימא הוא! אלא: קיטרא דזממא גופיה, ודאיסטרידא גופה. רבי מאיר אומר כל קשר כו'. בעי רב אחדבוי אחוי דמר אחא: עניבה לרבי מאיר, מהו? טעמיה דרבי מאיר - משום דיכול להתירו באחת מידיו הוא. והא נמי - יכול להתירו; או דילמא: טעמא דרבי מאיר - משום דלא מיהדק, והא מיהדק? - תיקו". ופירש"י: "ואלו קשרים - המנויין באבות מלאכות, דקתני הקושר והמתיר קשר של קיימא שאינו מתירו לעולם, דומיא דקושרי חוטי יריעות הנפסקות⁸. כך הוא חייב על היתרן - כדילפינן בכלל גדול מציידי החלזון, שנצרכין לפרקים להתיר קשרי רשתות הקיימות, כדי לקצרן או להרחיבן. שיכול להתירו - דלא הדקיה. אין חייבין עליו - ואפילו

² וזורקו, וקושר את השני.

³ חייט מומחה, אינו משאיר קצוות, אלא מבליע את חוטי התפירה באריג. ואתה אומר

כך?!

⁴ אלא ודאי לא למדו מתופרי יריעות, אלא מאורגי יריעות.

⁵ שתהא נארגת באחת, ולא שיתפור חלקי יריעות.

⁶ כיוון שנגמר חוט האריגה או נקרע - היה קושר לחוט הבא.

⁷ לאחר שסיים את היריעה היה מתיר את כל הקשרים, ומבליען בתוך האריג.

⁸ כירושלמי, ולא כבבלי (שאמר משום צדי חילזון).

עשאו לקיימא. גמרא. זממא - מנקבין לנאקה בחוטמה, ונותנין בה טבעת של רצועה, וקושרין אותה ועומדת שם לעולם, וכשרוצה לקושרה לבהמה - קושר רצועה ארוכה באותה טבעת, וקושרין בה, ופעמים שמתירה⁹. קטרא דקטרי בזממא - זהו קשר הרצועות שקושרין בטבעת. איסורידא - גם הוא כמין טבעת שעושין מן עקל או מן רצועה בנקב שבראש הספינה, ואותו קשר מתקיים, וכשרוצה להעמידו - קושר רצועה באותה טבעת ומעמידה בה, וכשרוצה להתיר - מתיר הרצועה ונותלה¹⁰. עניבה - ומהדקה שפיר, לר' מאיר מהו?¹¹.

וא"כ, בא ר"מ להחמיר - שכל קשר שאי אפשר להתירו - חייבים עליו¹¹. ואין חייבים על קשר שאפשר להתירו, אך אסור מדרבנן. אך אין מדובר בכל קשר, אלא דווקא בעשאו לקיימא, וכפירש"י ושאר, וכפי שנראה לקמן¹². דאלת"ה מ"מ אין חייבים עליו כיון שעשוי להתיר. ונמצא שר"מ מקיל בקשר שאפשר להתירו ביד אחת, וכפי שנראה לקמן.

שנינו שם בהמשך (קיא): "יש לך קשרין שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין. קושרת אשה מפתח חלוקה, וחוטין סככה, ושל פסקיא, ורצועות מנעל וסנדל, ונודות יין ושמן, וקדירה של בשר. רבי אליעזר בן יעקב אומר: קושרין לפני הבהמה בשביל שלא תצא". ופירש"י: "יש לך קשרין שאין חייבין עליהן - חטאת, כמו שחייבין על קשר הגמלין, אלא פטור אבל אסור, ובגמרא מפרש הי ניהו. מפתח חלוקה - כמו שיש לגלחים כעין לשונות לכאן ולכאן, וקושרים של ימין בכתף שמאל, ושל שמאל בכתף ימין, דכיון דכל יומא שרו ליה - לא דמי מידי לקשר של קיימא, ומותר לכתחילה. ושל פסקיא - אזור רחב וחוטין תלויין בראשו לקושרו בהן. ונודות יין - של עור, שכופפין פיהם וקושרין. וקדרה של בשר - פעמים שקושרין בנגד לפיה. קושרין בפני הבהמה - חבל ברוחב הפתח".

ונאמר על כך בתלמוד: "הא גופא קשיא; אמרת יש קשרין שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין חיובא הוא דליבא, הא איסורא - איבא. והדר תני: קושרת אשה מפתח חלוקה - אפילו לכתחילה. - הכי קאמר: יש קשרין שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין, ומאי ניהו - קיטרא דקטרי בזממא, וקיטרא דקטרי באיסורידא, חיובא הוא דליבא, הא איסורא - איבא. ויש שמותרין לכתחילה, ומאי ניהו - קושרת מפתחי חלוקה. מפתח חלוקה. פשיטא! לא צריבא, דאית ליה תרי דשי. מהו דתימא: חדא מנייהו בטולי מבטיל, קא

⁹ ובערוך (זמם ב) פירש: "וקטרין ביה אפסרא [ערוך (אפסר) - רסן] זוטא והיינו זממא".
¹⁰ ובערוך (אסתירא) פירש: "תורן שקושרין בו חבל קטן והוא קשר של קיימא שהוא כמין טבעת ואינו ניתן לעולם".

¹¹ ובכוננת הביטוי 'אין חייבין עליו' עיין ברמב"ם הלכות שבת פ"א ה"ג.

¹² בעיקר בדברי הגאונים. אך הריטב"א (קיא: בד"ה קושרת) פירש שר"מ בא להקל בלבד (ומותר לקשור ליומו קשר שצריך שתי ידיו להתירו).

משמע לך. וחופי סבכה. פשיטא! לא צריכא דרויחא לה. מהו דתימא: מישלף שלפא לה - קא משמע לך דאשה חסה על שיערה, ומישרא שריא לה". ופירש"י: "קיטרא דקיטרי בזממא - רצועה ארוכה שמכניסין במטבת אסור לכתחילה לקושרה שם, מפני שפעמים שמניח שם שבוע או שבועיים, וקושר ומתיר ראש האחד שנתון ביתד או בעמוד, שאסור בו האנקה והגמל. תרתי דשי - שתי פתחים, היינו אותן לשונות, והוויין זו למעלה וזו למטה זו לימין וזו לשמאל, ואם אינה מתרת אלא האחד, יכולה לפושטה וללוכשה בדוחק. מהו דתימא חדא מינייהו בטולי מבטיל לה - ותיהוי קשר של קיימא, וכיון דלא ידעי הי מינייהו - תרווייהו ליתסרו, קא משמע לך. פשיטא - דהא כל יומי שריא לה. דרויחא - לא דחקתו בראשה, אלא קושרתו בריוח, שיכולה לחולצה מראשה כשהיא קשורה. מהו דתימא מישלף שלפא לה - מראשה הכי, והוה לה קשר של קיימא. חיסה על שיערה - שמא תוציא בדוחק ותינתק שיערה, ודפסקיא נמי איכא לשנויי כהאי גוונא; מהו דתימא מחתא ליה דרך רגלה ויוצאה, קא משמע לך דלא עבדה הכי משום צניעותא".

ועוד נאמר בתלמוד: "איתמר: התיר רצועות מנעל וסנדל, תני הדא: חייב חטאת, ותניא אידך: פטור אבל אסור, ותניא אידך מותר לכתחילה. קשיא מנעל אמנעל, קשיא סנדל אסנדל! - מנעל אמנעל לא קשיא, הא דקתני חייב חטאת - בדאושכפי, פטור אבל אסור - בדרבנן, מותר לכתחלה - בדבני מחווא. סנדל אסנדל לא קשיא; הא דקתני חייב חטאת - בדטייעי, דקטרי אושכפי, פטור אבל אסור - בדחומרתא דקטרי אינהו, מותר לכתחילה - בסנדל דנפקי ביה בי תרי, כדבר יהודה. דרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא הוה ליה ההוא זוגא דסנדלי, זמנין דנפיק ביה איהו, זימנין נפיק ביה ינוקיה. אתא לקמיה דאביי, אמר ליה: כהאי גונא מאי? אמר ליה: חייב חטאת. אמר ליה: השתא פטור אבל אסור קא קשיא לי, חייב חטאת קאמרת לי? - מאי טעמא? - אמר ליה: משום דבחול נמי, זימנין נפיקא ביה אנא, זימנין נפיק ביה ינוקא. - אמר ליה: אי הכי - מותר לכתחילה". ופירש"י: "בדאושכפי¹³ - בקשר שהאושכף עושה, כשתוחב הרצועה במנעל קושר קשר מתוכו שלא תוכל לצאת, והוא קיים לעולם. בדרבנן - כשקושרים סביב רגלים אין קושרין בדוחק, שפעמים שחולצו כשהוא קשור ונעלו כשהוא קשור¹⁴, ומיהו, קשר של קיימא לא הוי, שבשעת הטיט מתירין אותו וקושרין אותו בדוחק, שלא ידבק בטיט וישמט מרגליו. בדבני מחווא - שהם רחבי לבב ומקפידים על לבושיהן ונעליהן להיות מכוונין, וקושרין אותן בדוחק, וצריך להתירו ערבית. בדטייעי דקטרי אושכפי - בסנדלים של ישמעאלים סוחרים, שהאושכפים קושרים בהן הרצועות בקשר קבוע. בדחומרתא דקטרי אינהו - אלו סנדלים של שאר אנשים, שאין רצועות קבועות בהן על ידי אומן, אלא הם עצמן קושרין אותם בחומרתא בעלמא, וקושרין

¹³ בערוך (אשכף א): "אומן של מנעלים", כלומר, סנדלר.

¹⁴ תלמידי חכמים אינם רוצים לבטל תורה, ולכן לפעמים חולצים נעליהם בלי להתיר את קשר הרצועות.

ומתירין, ופעמים שמתקיים שבת או חדש. הנפקי בי תרי - וצריך כל אחד ואחד לקשור לפי רגלו, הלכך בכל יום קושרו ומתירו. כהאי גוונא - שאני מתירו עכשיו ונועל בני, ושבת היתה. אמר ליה משום דבחול נמי - אני מתירו בכל יום, וקושרו התינוק לפי רגלו. אי הכי מותר לכתחילה - ומעיקרא סבר דלא רגיל למעבד הכי, וקמרא דאושכפי הוה, שרגיל להיות קבוע".

א"כ, לפי רש"י ישנן שלש דרגות¹⁵:

- א. קשר של קיימא - קשר העשוי לעולם¹⁶ - חייב.
- ב. קשר העשוי לזמן מסויים - פטור אבל אסור.
- ג. קשר העשוי ליומו - מותר לכתחילה.

ואין להקשות על דבריו ממה ששנינו (שבת קב): "זה הכלל: כל העושה מלאכה, ומלאכתו מתקיימת בשבת - חייב". שא"כ, כל קשר ליותר מיום אחד יהיה חייב! ש"ל ע"פ דברי התלמוד שם (קג): "זה הכלל: זה הכלל לאתווי מאי? לאתווי דחק קפויא בקבא". ופירש"י: "דחק קפויא בקבא - בגולם גדול הראוי לחוק בו קב, חקק שלש לוגין, ואף על פי שעתיד להוסיף - יש שמקיימין כן". וא"כ רק כאשר מקיים כך לעולם - חייב. וראיה לכך מקשר הגמלים וקשר הספנים, ששניהם בני קיימא.

וכדבריו פסק הרא"ש (פמ"ו סימן א). וכ"פ בעל התרומה (סימן רמג). וכ"פ בהשלמה (קיב). וכ"נ מדברי המאורות (קיב). וכ"פ רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב יב ח"ד פז טו"ב). וכ"פ באהל מועד (דרך ה נתיב ז). וכ"פ באו"ז (הלכות שבת סימן מז)¹⁷.

ולדבריהם צ"ל שמדובר דווקא בקשר שמחזיק מעמד, שאל"כ אין מלאכתו מתקיימת, וכיצד יהיה חייב? וקשר שאינו מתקיים - יהיה דינו מותר לכתחילה¹⁸. ולכן כתב באהל מועד (דרך ה נתיב ז): "כתבו מחכמי הצרפתים שאין נקרא קשר של קיימא אא"כ עשה קשר על קשר, והקשרים שמתקשרים בקשר אחד כגון הקושר ראש אחד של חבל ואינו קושר שאר ראשיו זה עם זה ודאי דאף בקשר אחד נחשב קשר של קיימא". וכ"כ במחזור ויטרי (סימן שסה ד"ה

¹⁵ ובמשכי הזמן המדוייקים ע"פ רש"י, נדון לקמן.

¹⁶ ונחלקו האחרונים האם הדבר תלוי בדעת הקושר או בדעת סתם בנ"א. ט"ז (באה"ל בד"ה הקושר) - בדעת הקושר. משנ"ב (שם) - דעת בנ"א. ולענ"ד יש להוכיח מן התלמוד כמשנ"ב.

¹⁷ והביא שכן דעת ר"י.

¹⁸ כיון שדינו קל אפילו מעניבה.

ת"ר לולב). וכ"פ ביראים (סימן רעד). וכ"כ הסמ"ג (לאוין סה) בשם הרא"ם. וכ"כ הרב מרדכי (סימן שפו) בשם הר"י פורת.

אך קשה לדבריהם, כיצד מעשה זהה יהיה יכול להיות חייב עליו הטאת ויכול להיות מותר לכתחילה, ולא גוזרים עליו? הרי מ"מ חיישינן שמא יימלך וישאיר את הקשר ונמצא עובר על איסור תורה! על כך עונה הכלבו (סימן לא ד"ה הקושר קשר): "ומצאתי כלל אחד, כל קשר שפעמים נמלך ומבטלו לעולם אע"פ שתחלת עשיתו לא היתה על מנת להניח שם אסור, הלכך הקשר שעושיין בקורדילא"ש היכא דאינו יכול לפשוט את הבגד בלא היתר הקשר מותר, אבל אם יכול לפשוט הבגד בלא היתר הקשר אסור לקשור, כי קשר של קיימא הוא, וכן נמי הדין בחבלי הדוקי צואר שקורין קורדו"ן, וקשר רצועות המכנסים מותר לכתחלה לפי שסופו להתירו כשיכבסו המכנסים, אבל אם של פשתן המתכבס עם המכנסים אסור, שפעמים נמלך ומבטלו שם לעולם ולא יתירנו משם עד שיהיה בלוי¹⁹". וכלל זה נמצא ביראים (סימן רעד).

דעת ר"ח וסיעתו

לעומתם פסק הרי"ף (מא): "איתמר התיר רצועות מנעל וסנדל תני דא חייב הטאת ותני דא פטור אבל אסור ותניא אידך מותר לכתחלה קשיא מנעל אמנעל קשיא סנדל אמנעל מנעל אמנעל לא קשיא הא דתני חייב במנעל דאושכפי דמעשה אומן הוא וקשר של קיימא הוא והא דתני פטור אבל אסור בדרבנן דמעשה הדיוט הוא אלא שהוא קשר של קיימא²⁰ ולפיכך פטור אבל אסור והא דתני מותר לכתחלה בדבני מחווא כגון רצועות שיוצאות מגופו של מנעל וקושרין אותו על הרגל ועל השוק אחר שנועלין את המנעל דלאו מעשה אומן ולא

¹⁹ ומעתה קשה על דברי רבינו ירוחם (תואו"ח נתיב יב חי"ד פז טו"ב): "ויש מהם מותרים לכתחלה לקשור ולהתיר והוא הקשר שבכל יום תמיד קושרין ומתירין אותו כגון משפת החלוק או המלבוש סביב לצוא' ואפילו שיהיו קושרין רבים כגון שיש שם ראשי חוטין רבים ויכול בדחק לפעמים לפשטו וללבשו עם התר קצת מאותם החוטין וישארו האחר' קושרים עכ"ז מותר לכתחלה לקשור כלם ולהתירם מאחר שהם קשרים שקושרין אותם לדעת ולהתירם תמיד בכל יום וכן מכובע הראש שקושרין בה השערות אפילו שלפעמי' מוציאיין השערות ושולפי' אותן מן הראש בדח' בלי התר קשרי השערות או קשרי כובע הראש מאחר שהוא עשוי לקשור ולהתיר תמיד מותר לכתחלה וכן קשרי פי הנאדו' של יין ושמן ושל קדרה שקושרין בגד על פיה לשמור הבשר שבתוכ' וכל כיוצ' באלו מותרין לכתחלה ואפי' שיהיה בנאדו' פיות הרבה ולפעמים מניח הפה הגדול קשור ימים הרבה ומוציא ומכניס יין בפה קטן".

²⁰ לפי הרי"ף, לת"ח אין זמן לרחבות לב, ולכן הם קושרים קשר קבוע (ודלא כרש"י).

קשר של קיימא הוא וסנדל אסנדל לא קשיא הא דתני חייב הטאת בדטייעי דקטרי אושכפי דהוא נמי קשר של קיימא כגון האי נמי דקרו ליה השתא תאסמה דעביד ליה לפי מדת איסתור²¹ דכרעיה וקטר ליה קיטרא מעלייתא ואם התירן בשבת חייב הטאת והאי דקתני פטור אבל אסור בדחומרתא²² דקטרי אינהו והיכי דמי דחומרתא מיכנפא כולהו רצועות ומעיילין בחומרתא דכי בעי מעיק הדר קטיר מאבראי דחומרתא וכי בעי מרווח והאי דקתני מותר לכתחלה כסנדל דנפקי ביה בתרי דומנין דנפיק ביה האי ומרווח ליה זומנין דנפיק ביה האי ומעיק ליה והאי לאו קשר של קיימא הוא ולפיכך מותר לכתחלה".

נמצא שלפי הרי"ף ישנן שלש דרגות אחרות:

- א. קשר אומן והוא של קיימא (לעולם) – חייב.
- ב. קשר הדיוט שאינו עשוי לקשור ולהתיר בצורה קבועה – פטור אבל אסור.
- ג. קשר הדיוט שעשוי לקשור ולהתיר בצורה קבועה – מותר לכתחילה.

ומקור דבריו הוא בדברי ר"ח (קיב.)²³. וכ"פ הרמב"ם (פ"י ה"א): "הקושר קשר של קיימא והוא מעשה אומן חייב, כגון קשר הגמלין וקשר הספנין וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצוענין בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה, אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן פטור, וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן מותר לקשרו לכתחלה". וכ"פ רבינו פרחיה (קיא.): "וכ"כ בשכל טוב²⁴ (שמות פט"ז). וכ"פ בארחות חיים (סימן קה). וכ"פ בכלבו (סימן לא בד"ה הקושר).

וכתב על כך הרמ"ך (הובא בכס"מ): "נראה כי הוא הולך בשיטת הרי"ף ואין נראין דבריו ולא היו רגילין לפרש כן רבותי ונראין דבריהם דכיון שהמלאכה חזקה וקיימת ונעשית בלא שום שינוי מה לי עשאה אומן מה לי עשאה הדיוט ודברי ר"ש הם עיקר וצ"ע". ואין זה קושי כלל, כיון שלא כתב הרמב"ם שהדברים תלויים באומן שקושר, אלא במעשה אומן – כלומר גם הדיוט הקושר קשר הספנים – חייב! וכפי שכתב כמאורות (קיב.).

ואדרבה קשה לרש"י וסיעתו: לדברי רש"י, מדוע הזכיר התלמוד קשר הגמלים, קשר הספנים וקטרא דאושכפי? ואלו הן ראיות מצקות לדברי ר"ח וסיעתו! ונראה שרש"י פירש ע"פ הסוגיה עצמה, שבסוגיה עצמה נראה שיש הדרגה – אושכפי, רבנן, בני מחוזא (ובין רבנן

²¹ עצם העקב.

²² לולאה.

²³ ולא מצאתי חכם לפניו שפסק כך.

²⁴ ר' מנחם בר שלמה.

לבני מחוזה ודאי שאין הברל מבחינת מעשה אומן). וא"כ, ההברל בדין נובע מההברל בפרקי הזמן של הקשרים.

וגם הרא"ש (פמ"ו סימן א) הקשה: "ולא נהירא דבקשר של קיימא אין חילוק בין מעשה אומן למעשה הדיוט!" וכ"כ בהשלמה (קיב). ואחר בקשת המחילה, איני מבין קושיותו: וכי מאין לו להרא"ש, שבקש"ק אין חילוק בין מעשה אומן למעשה הדיוט?

והרמב"ם (פ"י ה"ב) הוסיף דין שלא נכתב, לכאורה, בתלמוד: "וכל קשר שאינו של קיימא אם קשרו קשר אומן הרי זה אסור"²⁵. מהו המקור לדין זה? כתב הב"י (או"ח שיו, א): "ואם אינו קשר של קיימא וקשרו אומן נראה מדברי הרי"ף דהיינו דחומרתא דקטרי אינהו דפטור אבל אסור וכן נראה מדברי הרמב"ם שכתב שם (פרק י ה"ב) וזה לשונו וכל קשר שאינו של קיימא אם קשרו קשר אומן הרי זה אסור". א"כ, הב"י הכין שלפי הרי"ף דקטרי אינהו הכוונה לאושכפי, וזהו המקור לדין החדש שאמר הרמב"ם²⁶.

דעת הגאונים וסיעתם

כתב בשלמ"ג (מא. אות ג): "וקשר אומן לא נברר לי היאך הוא מיהו נראה מלשון האלפסי הוא קשר שקושרין אותו הדק היטב ומכאן נ"ל שיצא האזהרה שכשקושרים ב' קשרים זה על זה שאין מתירין אותו בשבת ואע"פ שההוא קשר עשוי לקשור ולהתיר בו ביום".

אך בשבלי הלקט (ענין שבת סימן קכד) פסק: "כתב אחי ר' בנימין נר"ו כלל דמילתא קשר של קיימא שחייבין עליו הוא קשר שדעתו לקיימו ואינו יכול להתירו באחת מידיו אבל קשר שדעתו לקיימו ויכול להתירו באחת מידיו או קשר שאינו של קיימא ואינו יכול להתירו באחת מידיו אסור אבל אין חייבין עליו. ובהדיא תניא בתוספתא זה הכלל כל קשר שהוא של קיימא ויכול להתירו באחת מידיו או קשר שאינו של קיימא ואינו יכול להתירו באחת מידיו אין חייבין עליו עד שיהיה קשר של קיימא ואינו יכול להתירו באחת מידיו. קשר שדעתו לקיימו שבת או חדש פטור אבל אסור דעתו לקיימו לעולם חייב חטאת אין דעתו אלא ליומו מותר לכתחלה".

²⁵ מדוע כתב בה"א 'פטור', ובה"ב 'אסור'? מסביר הר"י קאפח שהוא בא לומר כנגד ההו"א: קשר של קיימא ואינו של אומן, יכלנו לחשוב שיהיה חייב – ולכן כתב פטור.

וקשר שאינו של קיימא והוא של אומן, יכלנו לחשוב שיהיה מותר – ולכן כתב אסור.
²⁶ אם כן, הדין כמעט מחייב שכך תהיה ההלכה ע"פ הרמב"ם. שאם צריך קשר אומן שהוא קש"ק כדי להתחייב, קשר שחסר בו אחד התנאים יהיה אסור דרבנן (אם לא מותר).

ואכן כך כתוב בתוספתא פי"ג הט"ז: "זה הכלל כל קשר שהוא של קיימא ויכול להתירו באחת מידיו או שאינו של קיימא ואין יכול להתירו באחת מידיו אין חייבי עליו עד שיהא קשר של קיימא ואי יכול להתירו באחת מידיו". ואע"פ שיש פתחון פה לבעל דין לחלוק, שהרי זו מחלוקת במתניתין וסתם בברייתא – "וכי רבי לא שנאה, רבי חייא מגין לו" (יבמות מב:)? מ"מ מדשקליגין וטריגין אליבא דר"מ "עניבה לר"מ מהו" – ש"מ הלכתא כוותיה!

ונמצא לפי שיטה זו שלש דרגות:

- א. הקושר קשר של קיימא, ואינו יכול להתירו ביד אחת - חייב.
- ב. הקושר קש"ק ואפשר להתיר בי"א, או הקושר קשאש"ק וא"א להתיר בי"א – פטור אבל אסור.
- ג. קשר שעשוי להתיר בזומו, ואפשר להתירו ביד אחת – מותר לכתחילה.

ואין זו דעתו בלבד, אלא זו דעת הגאונים (בה"ג מובא באוצה"ג עמ' 100): "אלו קשרין שחייבין עליהם קשר הגמלים וקשר הספנין כשם שהוא חייב על קשרו כך הוא חייב על התירן ר' מאיר אומ' כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חייבין עליה ושדר רב צמח בר פלטוי ריש מתיבתא דהילכתא כר' מאיר". וכ"פ רב נטרונאי (תשובות פרשניות סימן תמא). וכן פסקו כל חכמי אטליה: הרי"ד (פסקים קיא:), הרי"ז (פסקים פמ"ו ה"א), התניא²⁷ (סו"ס יט) והריטב"א (לקמן)²⁸.

ומעתה קשה מדוע עזב רבינו חננאל את דברי הגאונים, ופסק שלא כדבריהם. וכנראה היו לפניו פירושים אחרים מן הגאונים.

והקשה בדרכי משה (שיו אות ב): "ומה שכתב²⁹ בענין קשר העשוי להתיר באחת מידיו הוא דעת רבי מאיר בריש אלו קשרים ואינו הלכה וצריך עיון למה הביאו בית יוסף! ואיני מבין את דבריו, נהי דאינו הלכה, מ"מ הביאו הב"י, כפי שהביא דעתם של כל גדולי ישראל, אע"פ שלא פסק כדבריהם! ולגופו של עניין, כתב הרי"ד (פסקים קיא:): "ומיכן מוכיח דרבנן דשרו בעניבה, כל שכן דשרו בקשר שיכול להתירו באחת מידיו, ורבי מאיר לפרושי מילתייהו דרבנן קא אתי ולא לאיפלוגי עלייהו, כדאמרן לעיל פרק הבונה³⁰ במילתיה

²⁷ ר' יחיאל ב"ר יקותיאל ב"ר בנימין (אבי ריבב"ן).

²⁸ והריטב"א הוא דעת רביעית (שר"מ בא להקל בלבד, וכמש"ל). וכדבריו פסק ראבי"ה (שבת סימן רמד).

²⁹ בעל שבה"ל.

³⁰ צ"ל: 'האורג' (קו:).

דרשב"ג, דאמר לא כל הביבירין שוין, ואוקימנה דלא פליגי רבנן עליה. וא"כ זהו תירוץ נוסף לקושיה מצד 'מחלוקת במתניתין וסתם בברייתא'.

וכ"כ הריטב"א (קיא: בד"ה מתני' ובד"ה בעי): "רבי מאיר אומר כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חיבים עליו. פי' אע"פ שעשאו לקיימו שם לעולם [צריך] שיהא קשר קיים בעצמו שלא יוכל אדם להתירו בידו אחת דאיכא הני תרתי, [אבל אי ליכא תרתי] לא חשיב כקשר מדאורויתא, ורבי מאיר לא בא לחלוק אלא לפרש דברי חכמים כדאיתא התם. בעי רב אחדבוי בר אמי עניבה לרבי מאיר מהו וכו'. מהא שמעינן דרבי מאיר מפרש דברי חכמים, והכא אמרינן דרילמא אע"ג דפליג רבי מאיר בקשר שיכול להתירו באחת מידיו חיובי מחייב בעניבה מהודקת כיון דמיהדקה, ואם כן רבנן דפמרי בעניבה כדאיתא לקמן (קיוג.), וכן בפרק המוצא תפלין (עירובין צ"ז א') דפרכינן ולענבינהו מיענב, כל שכן דפמרי בקשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו, וכן כתב הר"א ז"ל ". וכ"נ מדברי התוס' (קיא: בד"ה ואלו), הרשב"א (קיא: בד"ה הא) והר"ן (חידושים קיא: בד"ה בעא).

ולכן להלכה יש לפסוק לחומרא כדברי בה"ג ודעמיה. ודלא כשו"ע שפסק כרמב"ם (או"ח שיו, א). וזהו המקור למנהג שמציין הרמ"א (או"ח שיו, א): "וי"א דיש לזהר שלא להתיר שום קשר שהוא שני קשרים זה על זה, דאין אנו בקיאים איזה מקרי קשר של אומן דאפילו בשאינו של קיימא אסור לקשרו וה"ה להתירו, וכן נוהגין³¹ ... והא דבעינן ב' קשרים זה על זה, היינו כשקושר ב' דברים ביחד, אבל אם עשה קשר בראש אחד של חוט או משיחה, דינו כשני קשרים"³². כפי שמוכח מלשון רב נטרונאי (שם): "תכיפה אחת ששאלתם (אם) קשר הוא, מדקאמר[ינן] התוכף תכיפה אחת אינו חיבור, כלומר אינו קשר של קיימא, לפיכך הקושר קשר אחד בשבת אינו חייב, ולענין חיבור אינו מתחבר עד שישנה".

משך הזמן של קשר של קיימא

בעניין משך הזמן ההופך קשר לקשר של קיימא, או לקשר שאינו של קיימא, נחלקו הפוסקים.

כתב רש"י (קיא: בד"ה ואלו קשרים): "קשר של קיימא שאינו מתירו לעולם, דומיא דקושרי חומי יריעות הנפסקות". ועוד כתב (קיא: בד"ה מפתח חלוקה): "דכל יומא שרו ליה - לא

³¹ ומ"ש שם הרמ"א " ומ"מ נראה דבמקום צערא אין לחוש ומותר להתירו, נ"ל שהלכה כדבריו אף לדברי הגאונים משתי סיבות: א. מה שנאמר שכל קשר שאסור לקשור, אסור להתיר - נאמר בקשר שנעשה בכוונה. ב. במקום צערא - לא גזור רבנן.

³² שתהו רבים מה מקורו. ראה בשלטי הגבורים (מא. אות ב), ובד"מ (או"ח שיו אות א).

דמי מידי לקשר של קיימא, ומותר לכתחילה". ועוד כתב (ק"ב. בד"ה קיטרא דקיטרי): "רצועה ארוכה שמכניסין בטבעת אסור לכתחילה לקושרה שם, מפני שפעמים שמוניח שם שבוע או שבועיים, וקושר ומתיר ראש האחד שנתון ביתד או בעמוד, שאסור בו האנקה והגמל". ועוד כתב (ק"ב.): "בדאושכפי - בקשר שהאושכף עושה, כשתוחב הרצועה במגעל קושר קשר מתוכו שלא תוכל לצאת, והוא קיים לעולם. בדרבנן - כשקושרים סביב רגלים אין קושרין בדוחק, שפעמים שחולצו כשהוא קשור ונועלו כשהוא קשור, ומיהו, קשר של קיימא לא הוי, שבשעת הטיט מתירין אותו וקושרין אותו בדוחק, שלא ידבק בטיט וישמט מרגליו. בדבני מחוזא - שהם רחבי לבב ומקפידים על לבושיהן ונעליהן להיות מכוונין, וקושרין אותו בדוחק, וצריך להתירו ערבית. בדטייעי דקטרי אושכפי - בסנדלים של ישמעאלים סוחרים, שהאושכפים קושרים בהן הרצועות בקשר קבוע. בדחומרתא דקטרי אינהו - אלו סנדלים של שאר אנשים, שאין רצועות קבועות בהן על ידי אומן, אלא הם עצמן קושרין אותם בחומרתא בעלמא, וקושרין ומתירין, ופעמים שמתקיים שבת או חדש". נמצינו למדים שקשר של קיימא מיקרי קשר דבר שדרך לקושרו על דעת שיעמוד לעולם וקשר שאינו של קיימא דשרי הוא העשוי להתירו בכל יום לדעת רש"י.

וכ"כ הרא"ש (פט"ו סימן א) אלא שכתב (בדומה לפירש"י): "והא דתני פטור אבל אסור בדחומרתא דקטרי אינהו והוא קיים שבוע או יותר". ולכן הסיק הב"י (או"ח ש"ז, א) על דברי הטור: "ובמספר הימים שצריך שיהא עשוי להתקיים לשיהיה אסור לקושרו נראה מדברי רבינו דכל שהוא עשוי להתקיים יותר מיום אחד אסור דהא לא התיר אלא בשעומד להתיר בכל יום דוקא. אלא שאם כן יקשה (ש"מ) שכתב והעומד להתקיים שבעה ימים פטור אבל אסור. דמשמע הא אם עומד להתקיים פחות משבעה ימים מותר ... לכן נראה לי כל שאינו עומד להתקיים שבעה ימים מיקרי עשוי להתירו בכל יום ושרי. וכן נראה מדברי המרדכי (סו"ס שפו) גבי אכנט שאם מתקיים הקשר שבוע אחד [או שבועיים]³³ אסור. ולענין עד אימתי יהיה עומד להתקיים ולא יתחייב חטאת נראה מדברי רש"י שכתב ופעמים שמתקיים שבת או חודש דכל שאינו עומד להתקיים יותר מחודש פטור וכל שעומד להתקיים יותר מחודש חייב. ורבינו לא חשש להזכיר זה מאחר דאשמועינן דאפילו בעומד להתקיים שבעה ימים איכא איסורא דהוא ז"ל לא נחית לבאר בחיבור זה משפטי חייבי חטאת.³⁴"

³³ הוספה ע"פ הרב מרדכי שם.

³⁴ ועוד כתב הב"י: "כתב בספר התרומה (סי' רמג) ומורי מפרש מנעל של תלמידי חכמים שקושרין בחוזק רצועות מנעליהם ולומדים בלילות ואינם חולצים מנעליהם ולא פושטין לבושיהם כי אם משבת לשבת ואם כן אסור לקשור שני ראשי אבנטו ברצועות כשהאבנט מונח במכנסים שזהו משבת לשבת עכ"ל ... וקצת היה נראה לדקדק מכאן שסובר רבינו דכל שאין הקשר עשוי להתקיים שבעת ימים מותר מדתלי טעמא דאיסורא באין מתירין אותם אלא כשמחליפין הא אם היו מתירין אותם קודם הוה שרי. וזהו שכתבתי בשם הגאון

ולפי נראה שכוונת רש"י והרא"ש שכל קשר ליומו מותר לכתחילה, כל קשר לעולם חייב הטאת, וכל שאר הקשרים – פטור אבל אסור. וכ"כ בשבחה"ל (ענין שבת סימן קכד). וכ"כ הר"ד (ק"ב). וכ"כ בסה"ת (סימן רמג). וכ"כ ראב"ה (סימן רמד). וכ"כ באהל מועד (דרך נתיב ז). וכ"כ ריא"ז (פמ"ז ה"א אות א')³⁵. וכ"כ מסתימת הר"ף וסיעתו. ומ"ש שבת או חודש, הוא להסביר את המציאות עליה מדבר התלמוד, ותו לא. ולדברי הטור מיום אחד עד ששה ימים נחשב כקשר ליומו³⁶.

ועוד כתב הב"י (או"ח ש"ז, א): "והנאון מהר"י אבוהב כתב וזה לשונו מצאתי בארחות חיים (הלכות שבת, המלאכות סי' קו) בשם ה"ר פרץ דכל קשר שעומד ה' ימים בלא התרה נקרא קשר של קיימא ושאפשר דמשום הכי כתב המחבר³⁷ דהעומד להתקיים שבעה ימים פטור. ולפי זה שבעה ימים דנקט דוקא נינהו שאם עשוי להתקיים שמנה חייב הטאת הוי וגם לפי זה יש לומר דדוקא בעשוי להתירו בכל יום הוא דשרי לכתחלה. דמאי דנקט שבעה ימים היינו לומר דלא מחייב הטאת בעשוי להתקיים שבעה אבל אין הכי נמי דבעשוי להתקיים פחות מכן נמי איסורא איכא עד שיהא עשוי להתירו בכל יום". ודברים אלו קשים ודחויים ממ"ש התלמוד (עד: שכל קשר העשוי עמ"נ להתיר – פטור.

אך רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב יב חי"ד פז טו"ב) פסק: "והנה לך הכלל יש קשרים שעושים אותם לעמוד ימים חצי שנה או שנה וזהו קשר של קיימא שחייב עליו הטאת ... ויש אחר שאינו כ"כ לעמוד ימים רבים אלא א' ג' ימים או שבוע או שבועים ... ובעבור שמעמידו שם ימים במספר ולא כ"כ כמו קשר שקושרין בו הטבעת בגוף הבהמה שכתבתי הקושרו והמתירו פטור אבל אסור. ויש מהם מותרים לכתחלה לקשור ולהתיר והוא הקשר שבכל יום". ונראה שכוונתו שכל קשר שהוא ליום או יומיים – נחשב כקשר ליומו. וכל קשר שיותר

מהר"י אבוהב לעיל. מיהו יש לדחות דקושטא דמילתא קאמר דאין מתירין אותם אלא כשמחליפין דהיינו לשבעת ימים אבל אין הכי נמי דבבציר מהכי כל שהוא עשוי להתקיים יותר מיום אחד אסור. וכן נראה מדברי הר"ם (שו"ת מהר"ם מרוטנבורק דפוס לבוב סי' תלד) שכתב הכל בו וזה לשונו חלוק ומכנסים שנקשרו יחד אין להתירן בשבת לפי שכל קשר שאין מתירין ליומיה פטור אבל אסור וזה רגיל אדם להניח אפילו שבוע קשורין עכ"ל וגם בהגהות פרק י' כתוב שהר"ם אוסר להתיר בשבת קשרים שקושרות הכובסות מכנסים וחלוק יחד". אך אינני מבין כיצד הוכיח הב"י מדברי מהר"ם מרוטנבורג על דברי סה"ת.

³⁵ אלא שלדברי ריא"ז גם קשר ליומיים נחשב כקשר ליומו.

³⁶ ולענ"ד איו זו כוונת הרא"ש, אע"פ שאפשר להבין כך מדבריו.

³⁷ הטור.

מזה שהוא לזמן קצוב – פטור אבל אסור. וכל קשר שאינו לזמן קצוב – חייב חטאת. ולדבריו 'בדרבנן' כוונתו שחולצים מנעליהם רק בליל שבת (וכפי שהביא האגודה סימן קיב)³⁸. וכפי שהביא הסמ"ג (ל"ת סה) בשם ר"י.

וביראים (סימן רעד) פסק: "וקשר רצועות המכנסיים שקורין ברייר מותר לכתחילה שאין דעתו לכטלו שסופו להוציאו כשיכנסו המכנסיים ואפי' קיים חדש אין בכך כלום אבל אם הוא של פשתן שמתכבס עם המכנסיים אסור שפעמים נמלך ומבטל להיות קשור שם לעולם". ולפי דבריו כל קשר לזמן קצוב יהיה מותר לכתחילה, כל קשר שפעמים נמלך עליו ומבטלו אסור דרבנן, וקשר העשוי לעולם חייב חטאת.

עניבה

שנינו בדה (ק"ג): "קושרין דלי בפסקיא, אבל לא בחבל, רבי יהודה מתיר. כלל אמר רבי יהודה: כל קשר שאינו של קיימא - אין חייבין עליו". ופירש"י: "קושרין דלי בפסקיא - על פי הבור, דפסקיא לא מבטל [ליה] התם. אבל לא בחבל - דמבטל ליה התם, והוי קשר של קיימא, שהרי קשור ותלוי שם תמיד". ונאמר על כך בתלמוד: "חבל דמאי? אי לימא חבל דעלמא - רבי יהודה מתיר? קשר של קיימא הוא! - אלא חבל דגרדי. למימרא, דרבנן סברי: גזרינן חבל דגרדי אטו חבל דעלמא, ורבי יהודה סבר: לא גזרינן? ורמינהו: חבל דלי שנפסק - לא יהא קושרו אלא עונבו, ורבי יהודה אומר: כורך עליו פונדא או פסקיא, ובלבד שלא יענבנו. קשיא דרבי יהודה אדרבי יהודה, קשיא דרבנן אדרבנן! - דרבנן אדרבנן לא קשיא: חבל בחבל - מיחלף, עניבה בקשירה - לא מיחלפא. דרבי יהודה אדרבי יהודה לא קשיא; התם - לא משום דמיחלפא עניבה בקשירה, אלא: עניבה גופה קשירה היא". ופירש"י: "בחבל דגרדי - פליגי, דצריך לה, ולא מבטל לה. חבל דלי שנפסק - באמצעיתו. לא יהא קושר - דקשר של קיימא הוא לעולם. כורך עליו - מחבר שני ראשי הפיסוק זה על זה, וכורך עליהם פונדא, אזור חלול, או פסקיא. ובלבד שלא יענבנו - לחבל, דר' יהודה סבר: גזרינן עניבה אטו קשירה, ורבנן לא גזרו. מיחלף - אינו ניכר בין זה לזה, ואי שרינן בדגרדי - אתי למישרי בדעלמא".

כלומר:

³⁸ ולענ"ד אין כוונתו כפי שהבינו רבים (וביניהם הב"י), שיום או יומיים דינו – מותר לכתחילה, 3 ימים עד חודש – פטור אבל אסור, חודש ומעלה – חייב חטאת. שאל"כ, יקשה מהסוגיה בדה (עד): שכל קשר העשוי עמ"נ להתיר – פטור (ומשמע אפילו לזמן מרובה).

הסבר	קשירת חבל דעלמא	קשירת חבל גרדי	עניבת חבל דעלמא	ר' יהודה
עניבה = קשירה. בחבל גרדי אין לגזור.	אסור	מותר	אסור	
עניבה ≠ קשירה. בחבל גרדי יש לגזור.	אסור	אסור	מותר	חכמים

וכתב הרמב"ן (ק"ג): "הא דתנן במתני' כלל אמר ר' יהודה כל קשר שאינו של קיימא אין חייבין עליו. קשיא לן דמשמע הא איסורא איכא וא"כ האיך ר' יהודה מתיר לכתחלה, ועוד הא רבנן נמי מודו שאין חייבין עליו, ואיכא דבעי מימר הכי קאמר להו ר"י לרבנן אפי' בחבל דעלמא אין בו אלא איסורא בעלמא הלכך בחבל דלי דין הוא שיהא מותר לכתחלה, וזה אינו נכון משום דאמר' בגמ' אלימא חבל דעלמא בהא ר' יהודה מתיר קשר של קיימא הוא, ויש לדחוק קשר של מקצת קיימא הוא להיות פטור אבל אסור³⁹, וברקתי ומצאתי בירושלמי (פט"ו ה"ב) כלשון הזה כלל אמר ר' יהודה וכו' הא רבנן לא אלא בגני דתנינן קמייתא בשם ר' יהודה תנינן אוף הרה בשם ר"י כלל אמר ר' יהודה וכו', אלמא מלתא באפי נפשיה הוא ולא קאי אפלוגתא דר"י ורבנן אלא אדר"מ דלעיל קאי, ובר פלוגתיה היינו ר' יהודה". וכ"כ הרשב"א (ק"ג. בד"ה כלל). וכ"כ הריטב"א (ק"ג. בד"ה כלל).

ומעתה קשה על הרמב"ם שפסק (הלכות שבת פ"י ה"ה): "העניבה מותרת לפי שאינה מתחלפת בקשירה, לפיכך החבל שנפסק מקבץ שני קצותיו וכורך עליו משיחה ועונב עניבה". מדוע פוסק הרמב"ם שאין בעיה לעשות קשר עניבה? הרי אין זה קש"ק ואין זה קשר אומן. א"כ למה תהיה הו"א לאסור⁴⁰? ואולי יש לדחוק ולומר לדברי הרמב"ם שמדובר בעניבה של קיימא, ובדומה למ"ש ראבי"ה (מסכת שבת סימן רמד): "ומינה שמעינן שהגור של מכנסים מתקיים כן שבוע או שבועיים שאין להתירו ולקושרו בשבת, אבל דרך עניבה מותר". וזהו גם התירוץ לרש"י לסיעתו, שהיה הו"א לאסור עניבה במקום שעלול להשאיר את הקשר (כגון חבל דלי שנפסק) – קמ"ל שכיון שאינו קשר דאורייתא, לא גזרינן גזירה לגזירה.

³⁹ כלומר, אין כוונת התלמוד שהוא קש"ק ממש, אלא של מקצת קיימא.

⁴⁰ ומעתה ישנה הוכחה נוספת לגאונים וסיעתם. והרי"ף 'התחמק' מבעיה זו והשמיט את כל הדין על עניבה.

אך זה קשה (לדברי הגאונים): דא"כ תפשוט מינה דעניבה לר"מ מותרת! ומדוע סיים התלמוד בתיקו⁴¹? ועל כך ענו כבר בתוס' (קיא: בד"ה ואלו): "ואלו קשרים עניבה לר"מ מהו - וא"ת אמאי לא פשיט מדתנן לקמן חבל דלי שנפסק לא יהא קושרו אלא עונבו ומוכח' בפ"ק דפסחים (יא.) דהנהו רבנן היינו ר"מ דפריך התם מינה לרבנן שהם ר"מ וי"ל דהתם נמיו פריך מספק אם הנהו רבנן הם ר"מ כמו שמסתפק כאן".

ולכן פסקו הרי"ד (קיא:): והריא"ז (פמ"ו ה"א אות ה) ושבה"ל (סימן קכד) שעניבה מותרת⁴². ואצ"ל שאר הפוסקים. ובעל התרומה כתב בשם ר"י להוכיח שהלכה שעניבה מותרת מכך שהתלמוד במסכת עירובין (צז.)⁴³ מקשה בפשטות "וליעניבנהו מיענב" - וא"כ הלכה כך. וכ"כ או"ז (הלכות שבת סימן סז). וכ"כ סמ"ק (מצוה רפב בד"ה קושר).

ובאורחות חיים (הלכות שבת סעיף קז) הגביל היתר זה: "והעניבה מותרת כגון שקבץ ראשי החבל שנפסק וכורך עליו הוט או משיחה ועונב עניבה א' לא ב' ולא ג' ולא יעשה קשר למטה מהעניבה". אך הרב מרדכי כתב (סימן שפו): "עניבה מותר ובלבד שלא יעשה קשר למטה מן העניבה כלל אלא יעשה שתי עניבות זו על זו כדאמר לעיל לא היה קושרו אלא עונבו". ונראה שכ"פ השו"ע (או"ח שיו, ה).

ובשלמ"ג כתב (מא: אות ג) שלדברי רש"י וסיעתו שהדברים אינם תלויים בקשר אומן (שהוא קשר חזק, לדעתו): "הקושר ב' קשרים זה על זה במקום שעשוי להתיר בו ביום אע"פ דבכה"ג הוי קשר אומן מותר להתירו בשבת וכן לקושרו וכ"ש שמותר לעשות קשר עם עניבה עליו במקום שעשוי להתיר הקשר בו ביום. ונ"ל שאע"פ שקשר קשר ועניבה עליו לא מקרי בהכי מעשה אומן ואפילו למי' ורבינו יהיה מותר לכתחילה בשבת אם הוא עשוי להתיר בו ביום". וכ"פ האגור (סימן תסה). וכ"פ הרמ"א (או"ח שיו, ה). וכ"פ המשנ"ב בשם האחרונים (שם סקכ"ט).

וכתב עוד בשלמ"ג (שם): "מיהו בעניבה לבד שאין קשר כלל תחת העניבה ודאי שרי לענוב בשבת ואפילו ירצה שיעמוד כך ימים רבים כי העניבה אינה בכלל קשר כלל". והוכיח כן

⁴¹ ולא מצאתי כת"י שבו לא נאמר 'תיקו'.

⁴² ויש לומר שזו גם דעתם של כל ההולכים בדעה זו (כולל הגאונים).

⁴³ וכ"ה בסוכה (לג:).

מלשון הפוסקים⁴⁴. ובכך אתי שפיר מה שהקשינו על דברי הרמב"ם לעיל⁴⁵. וכ"פ השו"ע והרמ"א (או"ח ש"ז, ה). וכ"פ המשנ"ב בשם האחרונים (שם סקב"ט).

קשר לצורך מצוה

שנינו בשבת (קנו): "משנה. מפירין נדרים בשבת, ונשאלין לנדרים שהן לצורך השבת. ופוקקין את המאור, ומודדין את המטלית, ומודדין את המקוה. ומעשה בימי אביו של רבי צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית, שפקקו את המאור בטפיה, וקשרו את המקידה בגמיו⁴⁶ לידע אם יש בגיגית פותח טפח אם לאו. ומדבריהם למדנו, שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת." ופירש"י: "מפירין - בעל לאשתו. ונשאלין - לחכם. ופוקקין את המאור - כרבנן, דאמרי (קבה): ספוקקין פקק החלון. ומודדין את המקוה - במדה, שיהא שם עמוק שלש אמות מים ורוחב אמה על אמה. ואת המטלית - שתהא שלש על שלש אצבעות, כגון אם היתה טמאה ונגעה במהרות. בטפיה - פך של חרס ... מקידה - כלי חרס. וקושרין - קשר שאינו של קיימא, אפילו לכתחילה. ומודדין - להתלמד על דבר הוראה".

ונאמר על כך בתלמוד (קנו): "ומדבריהם למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת. עולא איקלע לבי ריש גלותא. חזייה לרבה בר רב הונא דיתיב באוונא דמיא, וקא משח ליה. אמר ליה: אימר דאמרי רבנן מדידה דמצוה, דלאו מצוה מי אמור? - אמר ליה: מתעסק בעלמא אנא." ופירש"י: "באוונא - בגיגית מלאה מים. מתעסק - שלא לצורך, אלא לאיעסוקי בעלמא".

וכ"פ בה"ג (סימן ז פכ"ד), וכ"פ הר"ף (מט:), וכ"פ הרא"ש (פכ"ד סימן ד), וכ"פ ראבי"ה (סימן שעז), וכ"פ הרמב"ם (הלכות שבת פ"י ה"ו): "מותר לקשור קשר שאינו של קיימא לדבר מצוה, כגון שיקשור למדוד שיעור משיעורי התורה, נימת כנור שנפסקה קושרין אותה במקדש אבל לא במדינה, ולא יקשור נימא לכתחלה אפילו במקדש⁴⁷". וכתב המ"מ (שם):

⁴⁴ אהל מועד (דרך ה נתיב ז), או"ז (סימן סז), רבינו ירוחם (תואו"ח נתיב יב חי"ד פז טו"ג), התרומה (סימן רמג), ראבי"ה (סימן רמד), אורחות חיים (סעיף קז), שבה"ל (סימן קכד), סמ"ק (מצוה רפב בד"ה וקושר).

⁴⁵ וכן מוכח מפיהמ"ש לרמב"ם (פט"ו מ"א).

⁴⁶ "בגמיי" נאמר כדי להדגיש שהקשר אינו של קיימא, אך אין צורך שיהיה דווקא בגמיי (כפי שלא חילקו כל הפוסקים).

⁴⁷ עירובין (קב:): "משנה. קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה, ואם בתחילה - כאן וכאן אסור". ופירש ר' עובדיה מברטנורא (פ"י משנה יג): "קושרין נימא - נימת כנור של

"במשנה פרק מי שהחשיך מדבריהם למדנו שמודדין ופוקקין וקושרין בשבת ונתבאר בגמ' שהוא בדוקא לדבר מצוה. ופירש"י קושרין קשר שאינו של קיימא וכדעת רבינו ומוכרח הוא שלא התירו אלא מה שהוא פטור אבל אסור". ומעתה קשה לדברי הרמב"ם וסיעתו מדוע התירו רק קשר שאינו של קיימא ולא התירו קשר של קיימא שאינו של אומן? הרי גם על קשר זה פטור אבל אסור! וכ"כ הב"י (או"ח ש"ז, א): "דלא שרינן משום דבר מצוה אלא קשר שאינו של קיימא דהוי דרבנן!" וי"ל שאין להתיר קשר קבוע משום מחזי, אך כיוון שאין מקרי קש"ק אלא קשר לעולם (לדברי הרמב"ם וסיעתו) אין שאלה לגבי ס"ת שמותר לקשור את חגורת הס"ת אפילו לכמה ימים. וכ"פ בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"ז סימן כט). וכ"פ השו"ע (או"ח ש"ז, א).

האם צריך מתיר על מנת לקשור כדי להתחייב?

כתבו התוספות (עג. בד"ה הקושר): "צ"ע אי מיחייב במתיר שלא על מנת לקשור אי לא ומדלא תני ליה כדתני מוחק ע"מ לכתוב אין לדקדק דהכי נמי לא קתני סותר ע"מ לבנות ובכ"י במה מרליקין (לא): אמרינן בהדיא דבעינן סותר ע"מ לבנות ולפי מה שפירש רש"י בגמרא (עד): דאי מתרמי ליה תרי קיטרי בהדי הדדי בשני חוטין זה אצל זה שרי חד ומניח חד משמע דמיחייב בלא על מנת לקשור ולשון קטר לא משמע כפירושו אבל ר"ח⁴⁸ פירש וכן משמע בירושלמי כשנפסק חוט בשני מקומות ונקשר מתירין ב' הקשרים ומשליכין לחוץ האמצעי וחוזרין וקושרין שתי הראשים זה בזה ואין בו אלא קשר א' ולפי זה משמע דבעי⁴⁹ מתיר ע"מ לקשור והא דלא תני ליה במתיר ובסותר פירשתי בכ"ב (לא): ד"ה וסותר⁵⁰."

שיר הלויים שנפסקה בשבת, דקסבר מכשירי מצוה שלא יכול לעשותם מאתמול דהא היום נפסקה דוחין את השבת. ודוקא כשנפסקה באמצע שאינו קושרה אלא לפי שעה, אבל סמוך ליתדות דהוי קשר של קיימא אסור. ואם בתחלה - שלא היתה שם מעולם, דיכול לעשותה מאתמול, אסור."

⁴⁸ וברא"ש הביא זאת גם בשם רשב"ם.

⁴⁹ איני מבין מדוע כתבו "משמע דבעי", ולא "אפשר שדבעי".

⁵⁰ תוספות (לא: בד"ה וסותר): "וא"ת כיון דסותר ומכבה בעינן ע"מ לבנות ולהבעיר א"כ בפרק כלל גדול דתנן המכבה והסותר הוי ליה למיתני המכבה ע"מ להבעיר והסותר ע"מ לבנות כי היכי דקתני המוחק ע"מ לכתוב שתי אותיות והקורע ע"מ לתפור שתי תפירות וי"ל דהתם נמי לא קתני ליה אלא משום דבעי למיתני שיעורא דשתי אותיות ושתי תפירות אבל במכבה וסותר על מנת להבעיר ולבנות כל שהוא מיחייב לא איצטריך למיתנייה."

וכ"כ הרא"ש (שבת פ"ז סימן ב וסימן ו). וא"כ ה"ה למתיר ע"מ לקשור. וכ"נ שדעת הב"י (או"ח ש"ז, א).

והרימב"א (עד:): כתב: "דאי מתרמו ליה תרי קטרי בהדי הדדי שרי חד וקטר חד. פירוש מתיר את האחד ומניח השני במקומו, ומהכא שמעינן שהמתיר על מנת שלא לקשור חייב, דאי לא הוה לן למיפרך והא מתיר שלא על מנת לקשור הוא וכעין פירכא דפריך לעיל, והשתא אתי שפיר מאי דפירש רש"י ז"ל בסמוך בהא דאמרינן שכן צדי חלזון קושרים ומתירים שפעמים שמתירים מזו ונותנים על זו, ואיכא דמקשו עליה ז"ל דא"כ מתיר שלא על מנת לקשור הוא והיאך יתחייב, ופירשו שפעמים שצריכים לקשור בה קשר יפה ופעמים מתירים אותו על מנת לחזור ולקשרו פעם אחרת, ועם מה שפירשנו יתיישב פירוש רש"י ז"ל". וממה שסתמו כל הפוסקים נראה שדעתם כרימב"א. וכ"כ בבאה"ל (ד"ה דינו)⁵¹.

⁵¹ וכמובן שלד"ה אם בהתרת הקשר הוא מקלקל - פטור.